

Propositio 67.

Testimonium humanum historicum scriptum, circa factum praeteritum, nonnunquam certitudinem parit.

Notiones. 1) Agimus praecipue de libris scriptis; ad quorum regulas redigenda sunt, proportionem servata, alia monumenta scripta: numismata, inscriptiones.

2) Supponitur factum sicut in propositione praecedenti; addimus hic, apud posteros haberi posse certitudinem ex libris scriptis, per artem criticam, i. e. artem iudicandi de eorum auctoritate; sunt illi quasi testes immortales, de quorum auctoritate quaeritur.

3) Requiritur ut libri sint veaces, genuini, integri:

a) *de veracitate* eadem valent regulae ac de veracitate testium (supra).

b) *de genuinitate seu authentia*, i. e. ut liber tribuatur vero suo auctori et temporis; — regulae dignoscendi: α' opinio publica qua liber ut authenticus ab illa aetate ad nos usque habitus est; — ϵ' observatio styli et adjunctorum narrationis, quae convenient personae auctoris; — γ' extrinseca argumenta dubitandi non dentur, sed affirmandi authentiam; — δ' concordantia cum antiquis codicibus.

c) *de integritate*, i. e. liber sit incorruptus talis qualem scripsit auctor; scilicet nec *mutilatus*, demptis partibus; nec *interpolatus*, additis et in textum intercalatis partibus. — Regulae dignoscendi: α' observatio styli, et formarum, sententiarum: an cohaerentes, et anachronismorum; — ϵ' comparatio citationum apud diversos auctores eosdem locos citantes; — γ' non habendae ut corruptiones quaedam parvi momenti mutationes, variationes, lapsus calami.

4) Liber non genuinus dicitur spurius vel apocryphus; — non integer dicitur corruptus: mutilus vel interpolatus.

Prob. Testimonium scriptum erit certum, si constet de libri authentia et integritate; — de auctoris scientia et veracitate; — *a.* haec omnia certo constare possunt; *e.*

Ad min. 1 part. De libri authentia et integritate constat si prudenter applicatis regulis convenire apparet; *a.* hoc realiter fieri potest, et fit; *e.*

Ad min. 2 part. De scientia auctoris satis est ut facta quae narrat sint publica, illustria, a pluribus observata, ab aliis non contradicte, monumentis vel aliquibus effectibus confirmata; *a.* haec omnia haberi possunt, et habentur, deque iis ex observatione physica libri scripti constare potest; *e.*

Ad min. 3 part. De veracitate auctoris satis est applicare regulas de veracitate testium, et insuper videre: a) utrum diversi auctores sint concordantes, — b) utrum talia sint facta ut corrumpi potuerint, — c) utrum auctor sit factus coaevus, — et contradictores habuerit, — d) utrum probus et honestus, — e) utrum traditio aliqua vel alia monumenta confirmet; — *a.* haec omnia certo cognosci possunt; *e.*

Propositio 68.

Testimonium humanum historicum, etiamsi non omnes necessariae supra requisitae conditiones adsint, saepe probabilitatem parit.

Notiones. 1) *Testimonium historicum*: sive de facto coaevo, sive de facto praeterito, sive traditum, sive scriptum.

Probabilitatem: ita ut prudentes viri admittere possint; — quandoque etiam *probabilitatem maximam*.

Etiamsi non omnes,.... Sit saltem: a) narratum factum non repugnans aliis factis narratis; — vel si repugnet, inquiretur: α' utrum repugnet in rei substantia, an in accidentalibus, — ϵ' utrum contradictio sit realis an apparens tantum, — γ' quae utriusque partis argumenta, — δ' praefendus auctor gravior, honestior, impartialis.

2) *De argumento negativo*, i. e. quo ab auctorum silentio deducitur negandum esse factum: a) si inter coevos facti testes, alii narrant, alii silent: argumentum *ordinario* fere nihil valet, sed inquiretur causa silentii; — *aliquando* aequivalere potest negationi, si ostenditur auctor talibus fuisse in circumstantiis ut, si rem novisset, non potuisset silere; nec potuisset rem ignorare, si vera fuisset.

b) Si nullus testis coaevus, sed soli testes posteriores et remotiores factum narrant: argumentum *ordinario* valet; — *aliquando* non valet, si apparet causa, cur coevi siluerint, et modus quo posteriores factum cognoverint.

Prob. Natura ita comparatum est, ut quamdiu nulla causa adsit, homo potius quaerat non decipi nec decipere, quam temere credat, vel volenter mentiatur; *a.* per regulas datas saepe, cum probabilitate saltem, perspicere potest testibus nullam fuisse causam temere credendi vel volenter mentiendi; *e.*

Propositio 69.

Consensus communis hominum non semper certitudinem parit, circa veritates non necessarias ad vitam physicam vel ordinem moralem, socialem, religiosum.

Notiones. *Consensus communis* non tam testimonium humanum est, quam potius hominum fere omnium conformitas in iudicando de aliqua re, sive juris sive facti.

Non necessarias: in hoc differt iste consensus de quo nunc, a sensu naturae communi, de quo cfr. supra.

Prob. 1° Ex auctoritate humana non oritur certitudo, nisi adsint omnes conditiones; *a.* in consensu communi possunt non adesse omnes; *e.*

Ad min. Pone rem non magni momenti pro vita physica, vel ordine morali, — vel ad quam observandam media desint, — vel quae nimis faveat passionibus; — jam negligentia quaedam fit facilis, et iudicii turbatio, et error; — *a.* sic deficiet scientia testium; *e.*

Prob. 2° Teste experientia homines diu communiter errarunt, v. e. de non existentia antipodum, de motu solis, de influenza cometarum.

QUAESTIO 5.

De criterio ultimo dignoscendae certitudinis.

Postquam e praecedentibus constat de natura verae certitudinis, ejusque existentia, ac de mediis quibus duce natura ad eam pervenire queamus, jam nova oritur quaestio de criterio dignoscendae verae certitudinis ab omni fallaci certitudinis apparentia; quae quidem quaestio etiam aliis verbis enuntiari potest, quomodo nempe nobis constare infallibiliter possit, nobis certitudinem proprie dictam de aliqua veritate quacumque adesse praesentem. Atque haec quaestio vix unquam ab antiquis, multum vero a recentioribus in varias partes agitata est.

Propositio 70.

Ultimum fundamentum certitudinis non est consensus communis.

Stat. quaest. 1) Quaeritur quodnam sit motivum ultimum certitudinis. — *Motivum* est ratio ob quam *cognitam* mens firmiter veritati adhaeret. — *Motivum ultimum* seu *supremum*, est ratio illa *cognita* ultra quam nulla alia assignari potest, et quae in omnibus aliis specialibus motivis implicite continetur.

(Dicitur ratio *cognita*, nam praeterea dantur aliae rationes mentem moventes sed non *ut cognitae*, v. c. ipsa natura intellectus...)

2) *De La Mennais* (essai sur l'indiff. t. 2.) statuit : a) rationem individualement nihil certo cognoscere posse (argumentis scepticorum); — b) solum consensum communem generis humani, utpote manifestantem revelationem primaevam, esse motivum *omnis* certitudinis, etiam propriae cujusque existentiae; — c) et quidem hoc motivum non tantum esse ultimum, sed et solum esse, quum per illud cetera omnia probari debeant.

Prob. 1° Nequit esse ultimum certitudinis motivum, id quod aliud motivum necessario praesupponit; *a.* consensus communis aliud supponit; *e.*

Prob. min. Ut quis aliquam veritatem propter consensum communem admittat, debet certo cognoscere : a) alios homines existere, — b) eos fuisse locutos, — c) se intellexisse eorum testimonium; — *a.* haec omnia cognoscere non potest per ipsum consensum communem, de quo rediret tota quaestio; *e.*

Prob. 2° Multa sunt quae nullatenus objectum consensus communis esse possunt, v. c. me hic et nunc cogitare, capite dolere, velle...

Schol. Diximus de *consensu communi*, qualis superius erat definitus, nam de illo evidenter loquitur *De La Mennais*, quamvis ipse alio nomine utens semper dicat *sensum communem*.

Objic. 1° Ubi duo homines, ceteris paribus, dissentiant, duce natura rem deferunt ad consensum plurium; *e.* — *R. d. ant.* si supponitur utrinque evidentia, *n. supp.*; si utrinque probabilitas, *tr. ant.*; si hinc evidentia, illinc probabilitas, *n. ant.*

Objic. 2° Stultus reputatur qui a consensu discedit; *a.* si evidentia privata praevalere debet, licebit discedere; *e.* — *R. d. maj.* jure merito reputatur semper, *n.*; aliquando, *sd.* si in evidentibus a sensu communi discedit, *c.*; si in non evidentibus, a consensu erroneo, ob meliorem rationem, discedit, *n.*

Objic. 3° Hic est protestantium et rationalistarum error : rationem privatam esse judicem ultimum. — *R. n. parit.* (in rebus fidei supernaturalis, ratio cedat non consensui communi hominum, sed auctoritati Ecclesiae).

Objic. 4° Pueri, duce natura, semper ad auctoritatem recurrunt. — *R. d.* ubi habent evidentiam, *n.*; ubi non habent..., quaerunt juvari ut illam acquirant, *c.*

Objic. 5° Quisque nostrum si communem consensum sibi esse contrarium videt, de se incipit dubitare. — *R. d.* si habet pro se evidentiam, *n.*; secus, *tr.*

Propositio 71.

Ultimum fundamentum certitudinis non est fides divina.

Stat. quaest. 1) Agitur de certitudine *naturali*.

2) *Huet* statuit : a) rationem per solas suas vires naturales nihil cognoscere cum certitudine posse, sed cum probabilitate tantum, — b) per donum fidei divinae confirmari titubantem rationem et omnem certitudinem suam accipere (per traditionem). — Idem etiam tenebant *Bautain*, *Bonnetty*.

Prob. Fides divina plura alia supponit ut certo praecognita; ergo...

Prob. ant. 1 part. (praesupponit). Fides ob auctoritatem testantis Dei, praesupponit cognosci Dei existentiam, veracitatem, infallibilitatem, locutionem, nostram existentiam, sensuum veracitatem, aliorum existentiam, veracitatem, etc.

Ad ant. 2 part. (ut certa). Si per solam rationem ista praecognoscerentur ut probabilia solum, probabilis solum esset ex illis conclusio, scilicet fides divina ipsa.

Objic. 1° In ordine supernaturali major est firmitas adhaesionis in fide divina, quam in praecognitis praemissis; *e.* a pari poterit esse major in fide divina in ordine naturali. — *R. d. ant.* est firmitas major quam praemissarum, orta ex praemissis, *n.*; orta ex gratia actuali adjuvante supernaturaliter intellectum et voluntatem, *c.* — *n. cons. et par.*

Objic. 2° Principium evidentiae omnem obstinatum errorem protegit. — *R. n.* — vel *d.* ubi legitime applicatur, *n.*; per abusum et mendacium, *tr.*

Objic. 3° Poterit quisque dicere : hoc ita est, quia mihi sic videtur. — *R. n.* — vel *d.* si subjective videtur, *n.*; si videtur objectiva evidentia, *c.*

Objic. 4° Veritas rerum ab evidentia penderet! — *R. n.* — vel *d.* veritas objectiva penderet, *n.*; perceptio veri certa, *c.*

Objic. 5° Quidquid verum est, evidens esset! — *R. n.* — vel *d.* quidquid objective verum est, *n.*; quidquid ut verum certo cognosceretur, *c.*

Objic. 6° Saltem quidquid certum est, evidens esset; *a.* plurima (v. c.

mysteria) sunt certa sed non evidētia; *e.*—*R. d. maj.* evidens esset evidētia sive immediata sive mediata, *c*; semper immediata, *n.* — *c. d. min.*

Propositio 72.

Ultimum fundamentum certitudinis non est caecus instinctus, neque affectus animi.

Stat. quaest. 1) *Reid* et *schola scotica*, statuit: a) ultimum motivum esse caecum mentis instinctum, i. e. suggestionem quamdam et inspirationem naturae, quae mentem, *absque perceptione motivi*, impellat ad quaedam iudicia ut certa; — b) haec proin iudicia esse communia omnibus hominibus, et principia continere sensus communis; — c) aliter enim explicari non posse quomodo homo admittat ut certa haec principia prima, quorum tamen certitudinem et universalitatem ex experientia non acquirat.

b) *Jacoby* et *sentimentalistae* statuunt ultimum motivum esse sensum aliquem et affectum voluntatis erga veritatem; unde suprema regula: «certum est illud quod interior affectus probat.»

Prob. (*quoad utrumque*). Hic caecus instinctus vel hic affectus internus, praesupponit ut cognitum, nexum necessarium inter illam subjectivam suggestionem, vel affectionem, et veritatem objectivam; — *a.* haec cognitio aut habetur ipsa ex alio motivo, et hoc erit ultimum, — aut ex ipso instinctu vel affectu, et habetur circulus vitiosus, et sequuntur iudicia synthetica a priori ac formae subjectivae necessariae Kantianae, et scepticismus universalis; quae sunt absurda; *e.*

Schol. 1^m Nos etiam admittere possumus aliquem animi instinctum ad verum, sed qui non sit caecus; quum impellatur animus naturaliter ad adhaerendum vero evidenter apparenti.

Schol. 2^m Etiam admittere possumus quaedam principia esse naturalia, i. e. omnibus communia et necessaria; sed non caeae admissa, quum admittantur ob evidētia suam immediatam.

Propositio 73.

Ultimum fundamentum certitudinis non est conscientia.

Stat. quaest. *Galuppi* Kantianus ponit ultimum motivum esse conscientiam, qua ultimato certus ideo sum, quia mihi conscius sum, me rem ut est percepisse.

Prob. Conscientiae munus proprium est facta interna referre cum certitudine; *a.* ubi conscientia referet me rem ut est percepisse, quaestio manebit cur perceperim ut est, et habetur motivum ulterius; *e.*

Schol. In omni certitudine, intervenit quidem conscientia cognitionis verae, saltem implicita, sed intervenit ut conditio quae abesse non possit,

non ut motivum quod *sui cognitione* me moveat ad adhaerendum firmiter; v. c. certus sum omnes radios circuli esse aequales, non *ideo quia* percipio me bene percepisse, sed quia radii ex sua natura evidenter aequales apparent.

Propositio 74.

Ultimum fundamentum certitudinis est de facto et de jure evidētia rei objectiva.

Notiones. 1) *Certitudinis*: proprie dictae subjectivae simul et objectivae. *Evidētia*: est ipsa veritas, cum sua necessitate, menti manifestata. Dividitur: a) ratione *necessitatis*: absoluta, — hypothetica.

b) ratione *manifestationis*: immediata, — mediata.

c) ratione *fontis*: metaphysica, physica, moralis.

d) ratione *nexus* inter motivum et veritatem: *intrinseca* seu *veritatis*, si motivum iudicii est ipsum subjectum (analysis essentiae subjecti, vel subjecti prout experientia exhibetur); — *extrinseca* seu *credibilitatis*, si motivum iudicii non est analysis subjecti, vel experientiae, sed testimonium cum veritate necessario connexum.

2) *Evidētia objectiva*: est affectio seu character ipsius veritatis, independens a subjecto cognoscente; quamquam connotat relationem ad mentem, seu aptitudinem ut se illi manifestet.

De facto et de jure: et est, et esse debet.

Prob. 1^a pars (*de facto*). Teste experientia, in omni iudicio certo, nitimur ultimo tandem in evidētia objectiva; *e.*

Ad antec. 1) Si est iudicium immediate evidens, ulterius nullum quaerimus motivum.

2) Si est mediatum, adhaeremus propter evidentem consequentiam e praemissis certis.

3) Si quaeritur de ipsis praemissis, iterum adhaeremus aut immediate propter ipsam evidētia, aut mediate propter evidentem consequentiam ex aliis praemissis certis.

4) Nisi perveniatur tandem ad praemissas immediate evidentes, jam non adhaeremus conclusioni sed errorem corrigimus et in dubio manemus.

5) Etiam in iudiciis immediatis ideo ex singulis motivis particularibus sumus certi, quia per sensum intimum, vel externum, vel per intellectum, vel per testimonium, ipsa veritatis necessitas menti manifestatur.

Prob. 2^a pars (*de jure*). Intellectus est facultas cognitiva veri; *a.* facultas cognitiva veri, ubi verum cum necessitate sui manifestatur, necessario acquiescit, sine inquisitione ulterioris motivi (i. e. ubi datur evidētia objectiva, necessario habet certitudinem, propter illam ut ultimum motivum); *e.*

Ad min. Evidētia objectiva, seu verum cum necessitate sui apprens, est id ipsum quod facultas veri cognoscendi cupida quaerit, et ultra quod nihil jam quaerendum habet; neque potest haec ab alia facultate, v. c. voluntate, cogi ut agat contra propriam naturam, ac seipsam destruat ratio; *e.*

Coroll. Ergo opinari et aestimare non est in nobis, i. e. non pro lubitu possumus aliquid judicare verum vel falsum, certum vel probabile esse; sed pro datis motivis apparentibus necessario percipimus et iudicio adhaeremus.

Propositio 75.

Evidentia objectiva est criterium certitudinis infallibile.

Stat. quaest. Ex praecedentibus sequitur: quoties adest certitudo stricte dicta, toties semper adesse evidentiam, saltem mediatam; — et e converso, quoties adest evidentia, toties semper adesse certitudinem, saltem subjectivam; — quaeritur jam utrum etiam objectiva, — seu utrum in evidentia objectiva habeamus ipsum criterium (*κρίσιον*), i. e. medium discernendi *infallibiliter* omne verum objectivum ab omni falso objectivo. — Respondemus: quoties aderit evidentia, toties eam fore criterium infallibile; non tamen dicimus; circa omnem rem cogitabilem adfuturum istud criterium.

Prob. 1° Evidentia est ipsa res, cum necessitate sui, manifestata menti; a. res ita manifestata non potest aliter esse ac manifestatur; e.

2° Si existit certitudo, debet ultimum ejus motivum esse etiam criterium infallibile; a. existit certitudo, et motivum ejus ultimum est evidentia; e.

Ad maj. Secus semper maneret dubio locus.

Schol. 1^m In his nostris propositionibus evidentia objectiva intelligitur ipsa res (ipsum enunciabile, seu nexus inter subjectum et praedicatum objectivus) se manifestans intellectui ita necessario esse, seu aliter esse non posse; — non vero intelligitur ipsa rei manifestatio seu apparentia; — nec ejus ipsa perceptio; — nec invincibilis propensio quae hanc consequitur, ad adhaerendum sine formidine.

Schol. 2^m Quidam auctores verbis dicunt ut nos, evidentiam esse ultimum fundamentum, et infallibile criterium; — sed re dissentiunt, intelligentes evidentiam, perceptionem illam et invincibilem propensionem. — Nos illam admittimus, at non ut causam motivam, sed solum ut conditionem sine qua non posset mens firmiter adhaerere (cfr. Balmes, filos. fundam.). Ac proinde refutandi sunt illi auctores eodem fere argumento quo instinctus caecus; nam aut cognoscitur hujus propensionis nexus necessarius cum veritate objectiva, sed hoc ex evidentia; aut non cognoscitur, et est caecus instinctus.

Schol. 3^m Ergo si quis quaerat, quonam signo discerni actu reflexo possit, utrum prior actus directus fuerit certus proprie dictae certitudinis, non subjectivae tantum; — R. Etiam tum criterium ultimum est evidentia objectiva (sensu nostro, supra...), non autem invicta illa propensio... *nam*: ex reflexione psychologica invenitur illa propensio, sed non licet concludere nisi ad certitudinem subjectivam; — requiritur reflexio simul psychologica et ontologica, qua invenitur et propensio illa et motivum ejus objectivum, unde possit concludi ad certitudinem proprie dictam.

Objic. 1° Illud non est infallibile certitudinis ultimum criterium, cujus

necessaria cum veritate connexio demonstrari non potest; a. evidentiae...; e. — R. d. maj. si haec connexio non sit per seipsam nota, c; si est..., n. — c. d. min. (sicut lumen solis non debet alio lumine illuminari ut oculo videatur).

Objic. 2° Vera evidentia, non falsa, erit criterium; a. eas distinguere non valemus; e. — R. c. maj. — n. min. (si veritas cum motivis suis objectivis se manifestat!)

Objic. 3° Saltem non constabit num res objective sint nostris ideis, quas de illis habemus, conformes. — R. n. (si recte adhibentur media cognitionis).

Objic. 4° Teste experientia, multi evidentia decepti sunt. — R. d. evidentia immediata, n; mediata, sd. si recte adhibuerunt media cognitionis, n; secus, ac proin per accidens, ob negligentiam, c.

CAPUT III.

DE STATU MENTIS RELATE AD FALSUM, SEU DE ERRORE.

Verum judicare potest mens nostra, et quidem sive cum aliqua haesitatione opinans, sive cum plena certitudinis firmitate. Atque de his dictum est.

Sed posse menti etiam falsum inesse moniti fuimus; quinimo docet experientia non raro homines falsis suis opinionibus firmiter adhaerere, quae firmitas certitudinis speciem imitatur, atque error vocatur. Hujus igitur causas et remedia inquiramus oportet.

Propositio 76.

Erroris objectum est falsitas, sed sub aliqua specie veri proposita.

Notiones. 1) *Error* est status mentis falsitati adhaerentis; — nec potest esse nisi in iudicio, non in simplici idea.

Objectum erroris est ipsum enuntiabile, i. e. ipsa convenientia inter subjectum et praedicatum, quae enuntiari per propositionem vel percipi per iudicium potest.

2) *Objectum erroris* esse falsitatem, i. e. enuntiabile falsum, probari non debet, est enim in ipsa definitione; — sed probandum est, mentem, nisi illi falsum sub aliqua saltem veritatis specie proponatur, judicare falso, et huic iudicio adhaerere, non posse.

Prob. Proprium objectum intellectus (i. e. ratio quae movet intellectum ad iudicandum, et ad adhaerendum) est veritas, non falsitas; a. nulla potentia potest moveri ad actum, nisi ad actum proprium (i. e. circa objectum proprium), vel saltem qui proprius videatur; e.

Objic. 1° Voluntas potest imperare intellectui; e. sicut alia, potest et hoc imperare, ut erret ubi falsitas apparet sub specie falsi. — R. d. ant. ita ut immutetur natura intellectus, n; alias, c; — n. cons.

Objic. 2° Potest voluntas imperare ut errorem ore quis proferat, etiamsi falsitas apparet; e. — R. d. ant. ut ore mentiatur, c; ut mente erret, n.